

У сучасному світі торгівля людьми є одним із найбрутальніших масових порушень прав і свобод людини. В світлі цього аналіз наявних в Україні можливостей і ресурсів для надання допомоги постраждалим від торгівлі людьми, механізмів взаємодії між різними організаціями, існуючої системи соціальної допомоги цій категорії клієнтів залишається актуальним.

Автори представляють результати проведеного навесні 2010 року дослідження, в якому взяли участь 22 організації, що є надавачами соціальних послуг постраждалим від торгівлі людьми в різних регіонах України, дають характеристику заходам, здійснюваних ними.

Семигіна Т. В.,
канд. політ. наук,
доцент
Національного університету
“Києво-Могилянська академія”

Мартінова О. В.,
магістр соціальної роботи,
випускниця
Національного університету
“Києво-Могилянська академія”

СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ ПОСТРАЖДАЛИМ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

За матеріалами дослідження

Сучасна система протидії торгівлі людьми складається з нормативно-правового регулювання; діяльності державних органів та недержавних організацій; взаємодії органів та організацій між собою всередині країни і в міжнародному контексті. При цьому, відповідно до “Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об’єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15.11.2000 р.”, ці складові мають

забезпечувати реалізацію основних напрямів діяльності держави з протидії торгівлі людьми. Мається на увазі таке:

1) превентивні заходи (дослідження; інформування; співробітництво організацій; пом'якшення факторів, які зумовлюють торгівлю);

2) допомога та надання підтримки постраждалим від торгівлі людьми (захист і забезпечення дотримання основних прав; інформування; правовий захист під час кримінального провадження справи; фізична, психологічна та соціальна реабілітація постраждалих; медична допомога; надання житла; матеріальна допомога; допомога у працевлаштуванні та здобутті освіти; матеріальна компенсація за подіяної шкоди);

3) кримінальне переслідування торгівців людьми (припинення повторної торгівлі; протидія нелегальній міграції; кримінальна відповідальність фізичних та юридичних осіб).

В Україні питання протидії торгівлі людьми вважається одним із державних пріоритетів, про що свідчить наявність відповідної державної програми. Ці питання стали також предметом аналізу таких науковців, як Бандурка О., Безпальча Р., Галустян Ю., Гусак Н., Дорошок Т., Левченко К., Луценко Є., Романова Н., Тимошенко Д., Трубавіна І., Шваб І., Швед О. та інших. Українські дослідники звертали увагу на питання соціальної профілактики торгівлі людьми, причин, що призводять до виникнення цього явища, нормативно-правового регулювання питань повернення та реінтеграції людей, які потерпіли від торгівлі людьми тощо.

Зазначимо, що Державна програма протидії торгівлі людьми до 2010 року, що служить правовою основою для ефективного розвитку протидії торгівлі людьми, механізму перенаправлення жертв, захисту та надання допомоги постраждалим в Україні, не містить достатньо положень про необхідність надання допомоги та створення системи для організації такої допомоги [3]. Окрім того, програма недостатньо профінансована.

Чинна система надання допомоги жертвам торгівлі людьми в основному фінансується міжнародними організаціями, уряд не виділяє коштів на утримання притулків, медичну та психологічну допомогу безпосередньо для постраждалих від торгівлі людьми, проте інколи підтримує неурядові організації, надаючи приміщення, субсидуючи комунальні послуги. Неурядові організації, які протидіють торгівлі людьми, відіграють ключову роль у наданні підтримки й послуг, проте стабільність і якість їхньої роботи значною мірою залежить від міжнародних організацій, інших донорів, оскільки на

сьогодні більша частина фінансування цих послуг надходить саме звідти.

Державні заходи з захисту та реінтеграції постраждалих від торгівлі людьми концентруються переважно на забезпеченні діяльності кількох соціально-реабілітаційних центрів (в Україні функціонує 8 центрів для постраждалих), кількість яких, передбачене державне фінансування та якість роботи є недостатніми.

Більше того, робота з протидії торгівлі людьми не є складовою офіційно затверджених повноважень державних установ з надання соціальних послуг, тому ці установи не можуть вирізнити жертв торгівлі людьми з-поміж інших своїх клієнтів і задовольнити їхні особливі потреби [6; 69]. Такі моменти ускладнюють, а в деяких випадках роблять неможливим надання необхідної соціальної допомоги постраждалим.

Більшість респондентів дослідження, оцінюючи існуючу в Україні систему соціальної допомоги постраждалим від торгівлі людьми, визнали стан надання соціальних послуг, здійснення їх реабілітації та реінтеграції як слабкий. Із 22 респондентів, що взяли участь в опитуванні (17 – регіони; 5 – м. Київ), майже половина назвала стан здійснення реабілітації постраждалих незадовільним, майже третина представників організацій оцінюють його як задовільно функціонуючий, при тому лише невелика частка респондентів вважає добрим існуючий в Україні стан надання соціальних послуг постраждалим від торгівлі людьми (рис. 1).

Характеризуючи систему як незадовільно функціонуючу, відзначалося, що ефективно працюють лише громадські організації, при тому більшість з них здійснюють свою діяльність за підтримки міжнародних організацій (такі, як Міжнародна організація міграції, ОБСЄ), державні ж структури мало залучені до роботи в даному напрямі.

Дослідження засвідчило, що найменш проблемними питаннями сфери соціальної допомоги постраждалим від торгівлі людьми в Україні на сьогодні є здійснення реабілітації та реінтеграції постраждалих у спеціальних закладах. Також на досить високому рівні відбувається ідентифікація постраждалих від торгівлі людьми. А найбільш вагомою проблемою, на думку респондентів, залишається участь постраждалої особи в судовому слідстві.

Досліджуючи існуючу систему реабілітації постраждалих, було звернуто увагу на рівень забезпечення ресурсами як складовою успішної роботи. За даними дослідження, кращою є забезпеченість

інформаційними та людськими ресурсами, адже співробітники всіх опитаних організацій проходили навчання щодо особливостей роботи з постраждалими, а частина організацій сама проводить навчання основам роботи з постраждалими. Найгіршим є рівень фінансового забезпечення, що потребує додаткових зусиль, таких як розвиток системи державного фінансування, залучення коштів від донорських організацій, благодійних внесків, інших джерел.

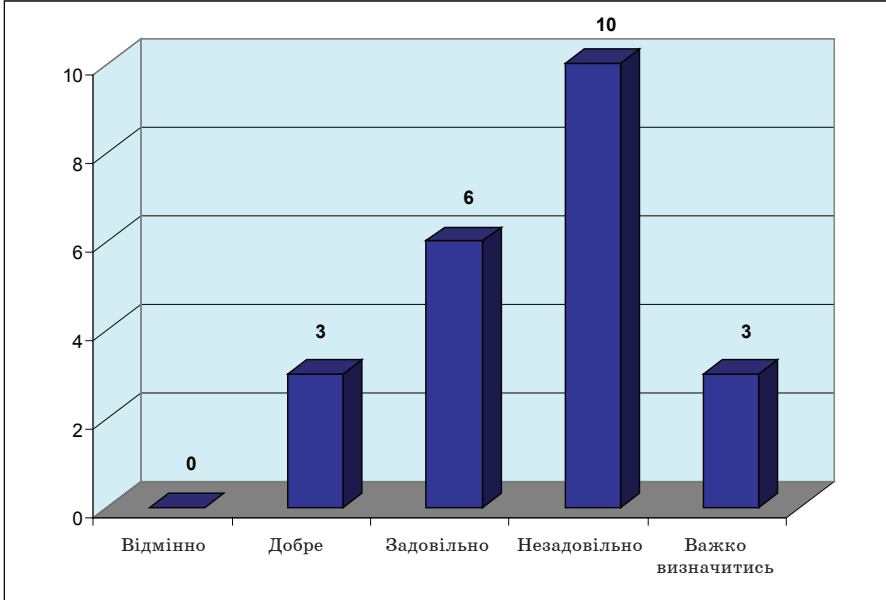

Рис. 1. Розподіл відповідей респондентів на запитання “Як Ви оцінюєте існуючий в Україні стан надання соціальних послуг постраждалим від торгівлі людьми?” (N = 22)

У межах дослідження було з’ясовано, які соціальні послуги постраждалим від торгівлі людьми надаються в різних регіонах України. В ході опитування респонденти виявляли гарну обізнаність щодо потреб постраждалих, по-різному визначали пакет необхідних їм послуг, називали більшість видів допомоги, рекомендованих Міжнародною організацією з міграції (далі – МОМ) та Протоколом про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї [4]. Зокрема, МОМ, основний постачальник соціальних послуг постраждалим від торгівлі людьми, як необхідні

для реабілітації та реінтеграції визначає такі види допомоги: надання притулку, тимчасове перебування в реінтеграційних закладах, психологічну підтримку, психотерапевтичну допомогу, медичну допомогу, супровід у суді, відновлення документів, юридичну допомогу у вирішенні правових справ, пов'язаних з тривалою відсутністю постраждалої особи вдома, роботу із членами сім'ї, навчання, працевлаштування, соціальну підтримку, пов'язану з поверненням до життя в суспільстві, розвиток соціальних навичок і вмінь, приналежність до соціальної групи, фінансову допомогу, матеріально-технічну та гуманітарну допомогу [2].

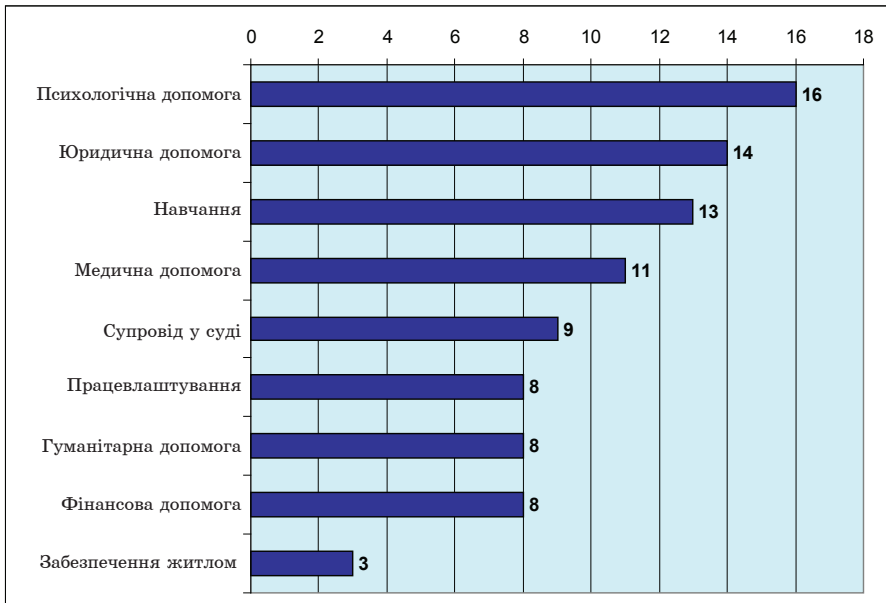

Рис. 2. Розподіл відповідей респондентів на запитання “Які соціальні послуги на даний момент надає Ваша організація в напрямі реабілітації і реінтеграції постраждалих від торгівлі людьми?” (N = 17 організацій. Респонденти могли обрати кілька варіантів відповідей)

З наведених даних (рис. 2) видно, що найбільш поширеною допомогою, яка надається регіональними організаціями, що працюють з постраждалими від торгівлі людьми, є психологічна, юридична допомога та навчання, що відповідає потребам постраждалих, які пов'язані з необхідністю виходу з кризового психологічного стану,

вирішення першочергових юридичних проблем, таких як відновлення документів, поновлення батьківських прав, повернення втраченої власності, а також необхідності в отриманні знань і навичок для працевлаштування задля можливості забезпечення нормального життєвого рівня.

Незважаючи на значущість названих видів допомоги, одна з ключових потреб постраждалих, а саме необхідність отримання медичної допомоги, залишається менш задоволеною. Це пояснюється недостатньою взаємодією між громадським сектором і медичними закладами, невисокою забезпеченістю організацій фінансовими ресурсами, що ускладнює можливості проходження повного обсягу лікування. Також наявні проблеми в забезпеченні захищеним житлом, фінансової підтримки та працевлаштування. Окрім того, дослідження не виявило фактів надання допомоги постраждалим іноземцям. Варто зазначити, що ця ділянка була визначена українськими практиками як проблемна.

Також простежувались різні уявлення щодо того, яких послуг потребують постраждалі від торгівлі людьми. Найбільше питань виникало щодо ведення соціального супроводу під час судового слідства, доцільності надання фінансової допомоги, сприяння зміні місця проживання постраждалої особи.

Детальніше було досліджено діяльність організацій та установ у м. Києві, які працюють у сфері протидії торгівлі людьми. За результатами проведених опитувань виявилось лише дві організації, які надають комплексні соціальні послуги постраждалим, ще частина громадських організацій або мали проекти, направлені на роботу з постраждалими, або надавали допомогу даній категорії осіб у рамках інших проектів, переважно пов'язаних з соціальною роботою з жінками в кризових ситуаціях. Як державні установи центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (далі – ЦСССДМ) проголошують допомогу постраждалим від торгівлі людьми одним із напрямів діяльності, проте зосереджуються на профілактиці даного соціального явища.

Реінтеграційний пакет МОМ, ключової організації, яка працює з постраждалими від торгівлі людьми та підтримує майже 30 реінтеграційних громадських організацій у різних регіонах України, передбачає різного роду допомогу – зустріч в аеропорту, притулок, транспорт, інформаційне консультування, реінтеграційну підтримку, медичну, психологічну, юридичну допомогу, підготовку на курсах,

житло, поновлення документів, допомогу членам родини, перебування в медичному центрі. Але, наявність подібного реінтеграційного пакета не означає, що постраждала особа скористається всіма видами послуг, а передбачає індивідуальний підхід до планування та здійснення супроводу відповідно до реальних та пріоритетних потреб і проблем людини. Серед послуг, у яких найчастіше виникала потреба при роботі з клієнтами Центром “Ла Страда-Україна”, були такі: консультативна, сприяння у пошуку зниклих за кордоном громадян та їх поверненні, психологічна та юридична допомога, допомога у встановленні контактів із рідними, оплата навчання на професійних курсах.

Роль інших організацій у реабілітації та реінтеграції постраждалих в м. Києві є менш значною. Зокрема, деякі з них за перенаправленням інших організацій надавали тимчасовий притулок постражданим особам, які мали можливість перебували в притулку одну-дві доби, користуватись послугами благодійної їдальні, пральні, але ніяких послуг соціально-психологічного характеру закладами не надавалося. Таким чином, постраждалі отримували транзитне житло, а надалі перенаправлялись в інші організації для отримання комплексної допомоги. Втім, останні три роки такі послуги не надавались.

Тривалість роботи опитаних організацій із постражданими від торгівлі людьми варіює від однієї доби до соціального супроводу упродовж двох і більше років. Так, представниками двох організацій згадували випадки кількарічного супроводу, зумовленого наявністю додаткових потреб (інвалідність, неповноліття), з труднощами в поверненні людини з-за кордону. Наприклад, перебування постраждалої людини в медико-соціальному реабілітаційному центрі при МОМ триває 10–14 днів, надалі клієнт перенаправляється до партнерської громадської організації в регіоні, отримує відповідні послуги за місцем проживання протягом тривалого часу. Середній термін реінтеграційного супроводу становить приблизно шість місяців – один рік. Уцілому респонденти визначили як найприйнятніші такі терміни допомоги: кризової первинної допомоги – до одного місяця, активного соціального супроводу – трьох місяців, за необхідності та особливих потреб клієнта – довший період супроводу.

Постраждалі від торгівлі людьми клієнти по-різному потрапляють до організацій, у яких проходять реабілітацію та реінтеграцію. З-поміж основних шляхів можна згадати: прямі звернення постраждалих, перенаправлення з інших установ та організацій, а також розшук громадян, які зникли.

Джерелами направлення постраждалих до ключових надавачів соціальних послуг постраждалим від торгівлі людьми є: посольства та консульства України в інших країнах; представництва міжнародних організацій; громадські організації за кордоном; неурядові організації в регіонах; релігійні організації; правоохоронні органи та силові структури (Служба безпеки України, Департамент по боротьбі зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, Управління по боротьбі з організованою злочинністю, Державна прикордонна служба); державні структури (центри зайнятості, ЦСССДМ, місцева влада). Прямі ж звернення відбуваються за телефоном Національної “гарячої лінії” з питань запобігання торгівлі людьми, за порадою від інших постраждалих, які проходили курс реабілітації, окремих громадян, медичних працівників, журналістів.

Особливістю роботи більшості опитаних організацій, які працюють у напрямі реінтеграції та реабілітації постраждалих від торгівлі людьми, є широке коло партнерів: неурядові організації в областях; християнські благодійні організації; притулки при церквах; ЦСССДМ; реабілітаційні притулки для потерпілих від домашнього насильства; центри зайнятості; міністерства та відомства. Окрім того, деякі з діючих організацій є міжнародними місіями в Україні та членами міжнародних асоціацій, мають свої представництва в багатьох країнах світу та за необхідності співпрацюють з ними в питаннях розшуку, захисту, первинної реабілітації постраждалих. До названих організацій належать представництво Міжнародної організації з міграції в Україні, місія ОБСЄ в Україні, Центр “Ла Страда-Україна”, Карітас-Україна, Жіночий консорціум України.

Вивчення досвіду громадських організацій у наданні соціальної допомоги постраждалим від торгівлі людьми засвідчує, що однією зі складових їх успішної реабілітації є регіональний підхід до вирішення проблем реінтеграційного процесу, тобто, надання допомоги безпосередньо за місцем проживання постраждалих. Для цього необхідно є широка мережа громадських організацій та державних закладів [5; 58].

Рівень співробітництва організацій громадського сектора оцінюється високо. Прикладом того є розвинена мережа партнерських організацій МОМ (29 НУО в регіонах, в які безпосередньо направляються постраждалі, співпраця з ще близько 40 організаціями у сфері протидії торгівлі людьми) та “Ла Страда-Україна” (15 партнерських НУО в регіонах). Названі організації не лише співпрацюють, а й фінансують деякі проекти громадських організацій або надають

гроші на реінтеграцію постраждалих за місцем проживання (навчання, психологічну, медичну допомогу), здійснюють контроль за рівнем надання допомоги громадськими організаціями.

Респонденти відзначили посилення співпраці з державним сектором. Зокрема, у 2008 та 2009 роках активізувалася співпраця з соціальними службами з питань організації функціонування притулків у регіонах (Запорізька, Львівська, Тернопільська, Донецька області), а також відбувалося навчання представників державних організацій основам роботи з постраждалими від торгівлі людьми. Також у всіх областях постраждалі можуть особисто чи за перенаправленням інших постачальників послуг звертатися до ЦСССДМ. Однак там не проводять ідентифікацію, а тому не можуть виявити, чи стала людина жертвою торгівлі людьми. Соціальні служби повідомляють, що постраждалих зазвичай ідентифікують не як жертв торгівлі людьми, а як осіб, що зазнали насильства, здебільшого сексуального. Це одна з причин відсутності на національному рівні офіційної статистики випадків торгівлі людьми, крім тієї, що ведеться МВС.

У більшості областей громадські організації та соціальні служби взаємодіють з обласними центрами зайнятості. Державна служба зайнятості наразі намагається зорієнтувати працівників центрів зайнятості на потреби постраждалих від торгівлі людьми, надати їм відповідну підготовку та розширити співпрацю з НУО, які протидіють торгівлі людьми.

Результати дослідження дають підстави стверджувати, що кількість громадських організацій, які працюють у цій сфері, є достатньою, а от державних установ і їх фахівців бракує. Дослідження доводить: якщо державні структури долучаться до виконання тих функцій, які здійснюють громадські організації (надання тимчасового притулку, психологічна допомога, медична допомога), то проблему інституційного забезпечення буде вирішено.

Результати дослідження демонструють наявність проблем, які перешкоджають наданню комплексних і якісних соціальних послуг постраждалим від торгівлі людьми особам. Це, за оцінками респондентів:

- відсутність розгалуженої системи закладів для постраждалих;
- вікові обмеження для перебування в реабілітаційних закладах;
- нестача у державних структурах кваліфікованих працівників, які мають знання та навички роботи з постраждалими;
- слабка залученість держави до організації, здійснення та контролю діяльності щодо даної групи клієнтів;

- нерозвинений механізм співробітництва щодо реабілітації та захисту постраждалих;
- брак фінансових і матеріально-технічних ресурсів, поширеність практики впровадження короткотермінових ініціатив;
- тенденція до зменшення міжнародного фінансування та фактична відсутність державного;
- недостатній рівень розробки нормативно-правової бази;
- відсутність дієвого механізму перенаправлення постраждалих;
- відсутність єдиних вимог до організації роботи.

Не зважаючи на значні недопрацювання у сфері захисту та реінтеграції постраждалих від торгівлі людьми, можна відзначити активізацію діяльності в останні роки. Особливо важливим є той факт, що діяльність спрямовувалася на розвиток системи перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми, яка є основним механізмом надання допомоги жертвам цього злочину. Так, у 2002–2003 роках ОБСЄ розробила концептуальний підхід до надання допомоги постраждалим, який отримав назву Національного механізму перенаправлення (National Referral Mechanism) [1]. У 2008 р. було проведено низку досліджень з питань протидії торгівлі людьми, серед яких оцінка потреб національного механізму перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми в Україні. За результатами дослідження запропоновано рекомендації щодо вдосконалення процедури ідентифікації постраждалих від торгівлі людьми в Україні, покращання захисту їхніх прав і розширення можливостей доступу до заходів підтримки.

З 2009 року в Україні розпочалося впровадження проекту з відпрацювання механізму допомоги постраждалим від торгівлі людьми на основі національного механізму перенаправлення. Створення національного механізму перенаправлення в Україні допоможе вирішити ряд проблем у сфері протидії торгівлі людьми – підсилити ідентифікацію та допомогу постраждалим від торгівлі людьми, краще захищати їх права, забезпечити доступ до правосуддя та послуг допомоги і захисту, ліквідувати існуючі прогалини в законодавстві.

Таким чином, проведене нами дослідження показало, що стан здійснення реабілітації та реінтеграції постраждалих від торгівлі людьми на сьогодні не є достатнім, при тому залишається переважно сферою відповідальності громадських і міжнародних організацій.

В Україні існують передумови для розбудови системи соціальних послуг постраждалим, діють заклади, які спроможні за необхідності

надавати послуги постраждалим відповідно до їх потреб та проблем, таких як захищене житло, психологічна, медична, юридична допомога, навчання та працевлаштування тощо. Проте, за слабкої державної підтримки, ці ініціативи здійснюються громадським сектором, а їх впровадження на національному рівні гальмується, що зменшує можливість в охопленні постраждалих всіма необхідними послугами. Можна відзначити, що певні зрушення в розвитку системи надання соціальних послуг за останні роки – це робота в напрямі розбудови національного механізму перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми, активізація діяльності державних закладів.

Список використаних джерел

1. Механизмы перенаправления жертв торговли людьми на национальном уровне. Объединяя усилия по защите прав жертв торговли людьми : практическое руководство. – К. : ОБСЭ, БДИПЧ, 2004. – 136 с.
2. Посібник МОМ з питань надання допомоги постраждалим від торгівлі людьми. – К. : Тютюкін, 2009. – 320 с.
3. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Комплексної програми протидії торгівлі людьми на період до 2010 року” № 410 від 07.03.2007 р.
4. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об’єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, прийнятий резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15.11.2000 р.
5. Система оказания помощи потерпевшим от торговли людьми в Украине (по результатам исследования) / Е. Левченко, О. Калашник, И. Шваб и др. – К. : Государственный институт проблем семьи и молодежи, 2004. – 128 с.
6. *Сьолкнер А.* Оцінка потреб національного механізму перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми в Україні : звіт дослідження. – К., 2008. – 114 с.